

МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено механізм державного регулювання демографічних процесів в Україні. Розкрита та обґрунтована сутність демографічної політики та демографічного механізму. Розглянуто методичні підходи стосовно формування основних принципів державного регулювання демографічного розвитку, що спирається на систему методів та інструментів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Сформовано структуру механізму державного регулювання демографічних процесів. Детально розглянуто соціально-економічне забезпечення та нормативно-правове регулювання демографічних процесів в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: державне регулювання, демографічні процеси, демографічний механізм та політика.

VASYLKIVSKYI D., LAPSHYN I.
Khmelnitskyi National University

THE MECHANISM OF DEMOGRAPHIC PROCESSES REGULATION IN UKRAINE

Each country has its own demographic policy - a concept strategy. This concept is a system of definitions of the main goals and priorities in the field of demography. The concept formulates the main directions of the state policy regarding the development of demographic situation for a certain period. Such a concept forms the legal and ideological basis within which the policy of a country should be built and implemented. The importance of state regulation of demographic processes is determined by the demographic crisis that threatens the national security of the country. In this case, the state regulation process, which should ensure the improvement of the demographic situation of the country, becomes so relevant. The mechanism of state regulation of demographic processes in Ukraine has been carried out. The nature of demographic policy and demographic mechanism was considered. Methodical approaches to formation of the basic principles of state regulation of demographic development, based on a system of methods and tools necessary to achieve it's goals has also been carried out. The structure of the mechanism of state regulation of demographic processes has been formed. The socio-economic provision and legal regulation of demographic processes in Ukraine at the present stage have been considered in details. As the result, the mechanism of state regulation of demographic processes and development is an integral part of a system that influences on the factors that regulate the population reproduction process for the implementation of demographic policy and its goals. Modern theoretical and methodological approaches to the regulation of demographic processes require in-depth examination and analysis of the demographic situation and policy aimed to its improvement, which should contribute to the development of the mechanism of state regulation of demographic processes and development. Therefore, there is a need to search for specific tools by the authorities of Ukraine for more effective impact on the demographic situation in the country.

Keywords: state regulation, demographic trends, demographic mechanism and policy.

Постановка проблеми. Кожна країна має свою демографічну політику – концепцію. Дана концепція є системою визначень основних цілей та пріоритетів в сфері демографії. У концепції формулюються головні напрямки політики держави стосовно розвитку демографічної ситуації на визначений період. Така концепція складає правовий та ідеологічний базис, у рамках якого повинна будуватись та виконуватись політика країни. Важливість державного регулювання демографічних процесів зумовлена демографічною кризою, що загрожує національній безпеці країни. Від так актуальним стає процес державного регулювання, що має забезпечити покращення демографічного становища країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми державної політики України в регулюванні демографічних процесів присвячено праці таких науковців, як Селянського В.П., Вороніна А.Г., Дідівської Л.І., Дігтяра А.О., Долішнього М.І., Лесечко М.Д., Ліанової Е.М., Лотоцької В.В., Нижник Н.Р., Пономаренка Б.Т., Рудницької Р.М., Тертишної Л.С., Тешенко В.В. та інших. Однак, комплексного бачення категорій державного регулювання демографічних процесів не чітко визначено та сформовано.

Мета статті – розкриття та визначення сутності поняття механізму та державної політики в сфері регулювання демографічних процесів та розвитку завдяки визначенню основних факторів реалізації такої політики, систематизація методів та інструментів державного регулювання демографічних процесів. Аналіз методів та оцінка їх дієвості.

Виклад основного матеріалу. Встановлення змісту державного регулювання демографічного розвитку потрібно детально розглянути даний процес та його складові механізми, що забезпечують вплив на фактори від яких залежить демографічний розвиток країни. Вітчизняні науковці визначають державне регулювання як систему заходів для здійснення допоміжної, компенсаційної та регулюючої діяльності, спрямованої на створення адекватних умов для ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку державної економіки та суспільства загалом [1, с. 22]. Основою ж для такого державного регулювання виступає механізм регулювання, що є сукупністю методів, форм та засобів впливу на економічні та соціальні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами державного регулювання [2, с. 33]. Розглядаючи демографічний процес, як об'єкт впливу державного регулювання, стає

можливим визначити демографічний процес як послідовність однорідних демографічних подій у житті населення та людини окремо. Іншими словами, «демографічний процес» — це множина однакових демографічних подій (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність та міграція), що відбуваються з населенням [3].

Демографічна політика виступає основою в державному регулюванні демографічних процесів. «Демографічна політика» — це система прийнятих на державному рівні засобів, за допомогою яких держава та її соціальні інститути, мають досягнути встановлених цілей демографічного розвитку [4, с. 306–307].

Для подолання негативної демографічної ситуації в Україні необхідна дієва демографічна політика, яка формується комплексом концепцій стратегій та цілей демографічного розвитку. Фактично держава повинна спрямовувати власні ресурси і засоби на розвиток соціально-економічних показників відтворення населення.

Механізм державного регулювання демографічних процесів слід розглядати як цілеспрямований, законодавчо обґрунтований процес діяльності та впливу органів виконавчої влади, що регулюють демографічні процеси відповідно до державної політики в сфері демографії, куди входять завдання та цілі державного регулювання (забезпечення стабільності демографічного розвитку в майбутньому, нормалізація процесу відтворення населення, усунення негативних наслідків соціально-економічного розвитку), тобто оперативні, тактичні та стратегічні цілі, для створення позитивних демографічних зрушень та подолання демографічної кризи. Структура механізму державного регулювання демографічних процесів в Україні наведена на рис. 1.

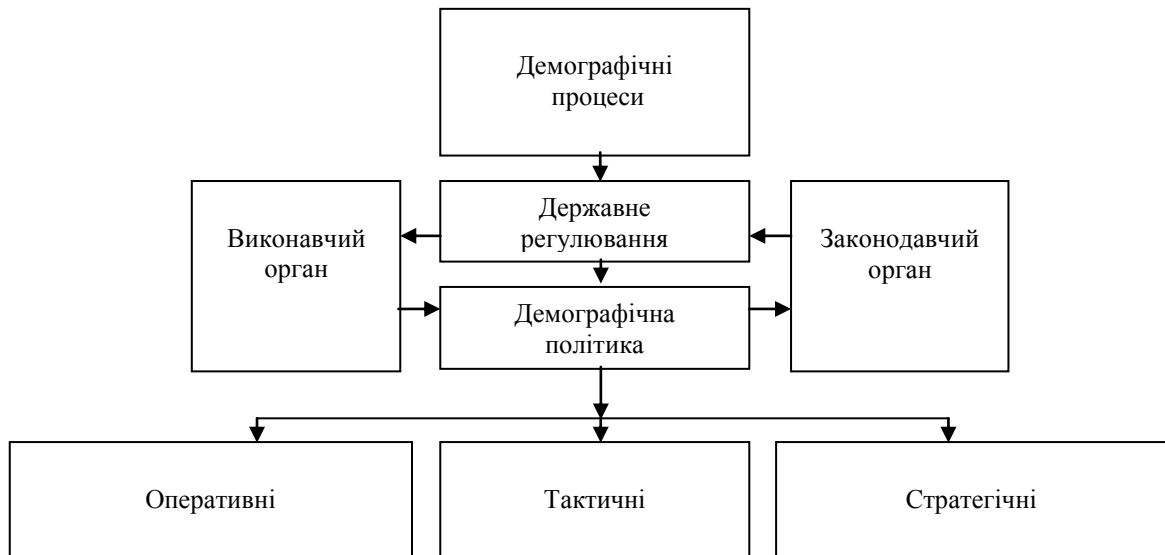

Рис. 1. Структура механізму державного регулювання демографічних процесів

Реалізація механізму державного регулювання демографічних процесів здійснюється через систему методів та інструментів впливу, що функціонують у межах складових механізму. Відповідно, методологія державного регулювання демографічних процесів визначається, як комплекс методів прямого та опосередкованого впливу, що здійснюються через:

- соціально-економічне регулювання (оплачувані відпустки, допомога при народженні дітей, допомога на дітей залежно від їх кількості, віку, типу сім'ї, позики, кредити, податкові і житлові пільги, соціальне забезпечення);

- нормативно-правове регулювання (законодавчі акти, що регламентують укладання шлюбу, розлучення, положення дітей в сім'ях, аліментні обов'язки, охорону материнства і дитинства, аборти і використання засобів контрацепції);

- пропагандистське (формування громадської думки).

Головним механізмом демографічного розвитку виступає розробка й реалізація цільових програм для розв'язання окремих проблем щодо народжуваності, смертності, міграції тощо. Цільові програми повинні включати комплекс економічних, нормативно-правових, психологічних заходів.

Під впливом демографічного розвитку, соціально-економічних цілей та завдань щодо розвитку країни створюється концепція державного регулювання демографічних процесів. На основі концепції розробляються відповідний план дій та стратегія на визначений час та програма з реалізації, що включає основні напрями регулювання демографічних процесів, цільові показники демографічного розвитку, сукупність заходів щодо досягнення поставлених цілей, джерела фінансування цих заходів тощо.

Одним із принципів державного регулювання для покращення демографічної ситуації є принцип комплексності регуляторних методів. Методи впливу на демографічні процеси, як уже зазначалося,

поділяються на адміністративні, економічні та інформаційні. Кожен із цих методів містить сукупність певних інструментів. Наприклад, перший метод включає такі нормативно-правові інструменти забезпечення, як закони, розпорядження і постанови Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, укази Президента, а також методичні рекомендації та інструкції тощо [5, с. 77].

Виділимо такі акти законодавства:

- закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" від 21.11.1992 № 2811-ХІІ;
- постанова Кабінету Міністрів України про Програму "Українська родина" від 14 березня 2001 р. № 243;
- розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження "Концепції безпечного материнства" від 29 березня 2002 р. № 161-р;
- постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року" від 24.06.2006 № 879;
- постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849 про затвердження Державної програми "Репродуктивне здоров'я нації" на період до 2015 р.;
- програма діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" від 16.01.2008 № 14 та інші.

Перейдемо до соціально-економічного методу регулювання демографічних процесів та розглянемо ряд показників, які дадуть зрозуміти масштаб можливого впливу даного інструменту на ці процеси.

Серед показників будуть наступні: мінімальний розмір пенсії; допомога при народженні дитини; соціальна допомога на дітей сиріт; соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; допомога при безробітті.

Станом на 2017 р. мінімальний розмір пенсії складає 1373 грн за даними Державної служби статистики України, Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах пенсійного фонду, складає 1828 грн (близько 60 Євро). Що є дуже низьким показником, порівняно з країнами ЄС. До прикладу середній розмір пенсії в Польщі складає 400 Євро, у Великобританії – 1700 Євро, у Франції – 970 Євро. Порівнюючи ці цифри стає зрозуміло, яка прірва між Україною та Європою, якщо дивитись через призму соціально-економічних стандартів забезпечення населення [6, 7].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України, допомога при народженні дитини призначається у розмірі 41 280 гривень. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10 320 грн, решта суми допомоги виплачується протягом 36 місяців рівними частинами (860 грн. на місяць) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [8]. Серед інших, державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Максимальний розмір допомоги на дітей становить: до 6 років – 2456 грн; від 6 до 18 років – 3062 грн.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям. Її надають у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення і становить: для працездатних осіб – 21 %, для дітей – 85%, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100% відповідного прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більший ніж 75% рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї [9].

Відповідно до ст.7 проекту Закону про держбюджет на 2018 рік розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць планується у розмірі з 1 січня 2018 року — 1700 гривень [10]. Мінімальний розмір допомоги по безробіттю для застрахованих осіб, зазначених у частині першій статті 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», підвищується на 120 грн та складе 1280 грн [11].

Після розгляду даного методу, стає очевидним, що соціально-економічне забезпечення та стандарти в Україні є досить низькими, ситуація стає більш видимою, при порівнянні з країнами ЄС. Зрозуміло, що соціально-економічне забезпечення на пряму пов'язано з економічним розвитком та ситуацією в країні, однак що далі ситуація не буде змінюватись на краще, тим гірше буде стан демографії в країні.

Інформаційний метод передбачає такі інструменти, як популяризація здорового способу життя, формування громадської думки, орієнтованої на створення сім'ї з двох та більше дітей. Результатом такого комплексного впливу держави при дотриманні відповідних принципів і достатнього фінансування має стати стабілізація демографічної ситуації, підвищення якості життя, збільшення очікуваної тривалості життя населення, що буде прямим індикатором того, що державна політика ефективно реалізовується.

Висновки. Таким чином, механізм державного регулювання демографічних процесів та розвитку – складова системи, що впливає на фактори регулювання процесу відтворення населення для реалізації демографічної політики та її цілей. Сучасні теоретичні та методичні підходи до регулювання демографічних процесів потребують поглибленого розгляду та аналізу демографічної ситуації та політики, спрямованої на її покращення, що повинно сприяти вдосконаленню механізму державного регулювання демографічних процесів та розвитку. Тому і постає необхідність в пошуку конкретного інструментарію органами влади задля більш ефективного впливу на демографічну ситуацію в країні. Головним чином, владі потрібно приймати конкретні кроки для досягнення позитивних змін, а також проводити постійний аналіз, контроль та моніторинг ситуації задля вчасного внесення змін.

Література

1. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки : навч. поіб. / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К. : Знання, 2006. – 213 с.
2. Муниципальное управление и поддержка предпринимательства / под ред. В.П. Белянского, А.Г. Воронина, Б.Т. Пономаренко / Академия менеджмента и рынка. – М. : Логос, 2001. – 362 с.
3. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, виток, складові, напрями протидії / за ред. В. Стешенко. – Київ : Інститут економіки НАН України, 2001. – 560 с.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ—ХХІ ст.: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.
5. Рудницька Р.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р.М. Рудницька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах / за наук. ред. М.Д. Лесечка, А.О. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html
7. Пенсії в ЄС і в Україні: стаж, пенсійний вік, розмір і оподаткування [Електронний ресурс] : Сумський інформаційний портал. – Режим доступу : <http://xpress.sumy.ua/articles/society/201592/>
8. Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : закон України – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/208-2014-p>
9. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : закон України – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
10. Проект Закону про Державний бюджет України на 2018 рік [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551
11. Мінімальний розмір допомоги по безробіттю [Електронний ресурс] / Державна служба зайнятості. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=428952&cat_id=364661

References

1. Didkivska L.I. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: navch. poib. / L.I. Didkivska, L. S.Holovko. — K.: Znannia, 2006. — 213 s.
2. Munitsypalnoe upravlenye y podderzhka predprynimatelstva. Pod red. V.P. Belianskoho, A.H. Voronyna, B.T. Ponomarenko. Akademyia menedzhmenta i rynku. — M.: Lohos, 2001. — 362 s.
3. Demografichna kryza v Ukraini. Problemy doslidzhennia, vytok, skladovi, napriamy protydii / Za red. V. Steshenko. — Kyiv: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy. — 2001. — 560 s.
4. Dolishnii M. I. Rehionalna polityka na rubezhi XX—XXI st.: novi priorytety / M.I. Dolishnii. — K.: Naukova dumka, 2006. — 511 s.
5. Rudnytska R.M. Mekhanizmy derzhavnoho upravli-nnia: sutnist i zmist / R.M. Rudnytska, O.H. Sydorчук, O.M. Stelmakh / Za nauk. red. d.e.n., prof. M.D. Lesechka, k.e.n., dots. A.O. Chemerysa. — Lviv: LRIDU NADU, 2005. — 28 s.
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html
7. Sumskiy informatsiyniy portal: Pensii v YeS i v Ukraini: stazh, pensiyniy vik, rozmir i opodatkuвання. URL: <http://xpress.sumy.ua/articles/society/201592/>
8. Zakon Ukrainy pro vnesennia zmin do Poriadku pryznachennia i vyplaty derzhavnoi dopomohy simiam z ditmy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/208-2014-p>
9. Zakon Ukrainy pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2017 rik. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
10. Verkhovna Rada Ukrainy: «Proekt Zakonu pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551
11. Derzhavna sluzhba zainiatosti: «Minimalnyi rozmir dopomohy po bezrobittiu». URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=428952&cat_id=364661

Рецензія/Peer review : 18.11.2017

Надрукована/Printed : 20.12.2017

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією